

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТРЕНЕРІВ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИХ КОМАНД З ФУТБОЛУ

Оксана НАГОРНЯК, Ігор ЛАПІЧАК

Львівський державний університет фізичної культури

Анотація. Встановлено, що у післядипломній освіті тренерів застосовують традиційні підходи (запозичені з педагогіки середньої та вищої освіти), які не враховують рівень професійної майстерності фахівця, стаж роботи, потреби та запити фахівця. Запропоновано використання диференційованого підходу побудови моделі курсів підвищення кваліфікації для цієї категорії фахівців.

Ключові слова: післядипломна освіта тренерів, підвищення кваліфікації, диференційований підхід, організаційні форми, навчальні програми.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку освіти в контексті європейської інтеграції, зумовлені соціальним прогресом і науково-технічною революцією, змінивши темпи суспільного розвитку, визначили стрімко зростаючі вимоги до якості кадрового забезпечення, прискорили процеси оновлення і «старіння» знань, техніки і технології, поставили перед системою освіти принципово нові завдання (Блеер А., 2000; Верзиліна Н., Лисенко І., 2002; Лосін Б. Є. 2002, Шиян О., Турчин І., 2002; Воробйов М., Мічуда Ю., 2004). Не випадково, ЮНЕСКО оголосило ХХІ ст., «століттям освіти». Саме буття людини в двадцять першому столітті повинно бути нерозривно пов'язано з навчанням [5]. «Освітні трансформації, що впроваджуються в Україні – це перш за все нова філософія освітньої діяльності, нові принципи організації освітньої діяльності, нові технології опанування знань на всіх рівнях освіти» [3].

У контексті корінної перебудови системи освіти в Україні, та й у світі загалом, принципового значення набув курс на активізацію людського фактора (Яровий В. І., 1995 р.; Ісаєв Є. І., 1997 р.; Боткін Я., Янковська Л., 1998 р.; Іванків Ч. Т., Миронов Г. В., Обманові Г. С., 2000 р.; Лисенко І. С., 2002 р.). Але, на превеликий жаль, ці ідеї, а також, новітні технології не достатньо активно впроваджуються в навчальний процес післядипломної фізкультурної освіти. Натомість, за останні роки функціонування післядипломної фізкультурної освіти як системи та її основних структурних компонентів (перепідготовки, стажування, підвищення кваліфікації), накопичилось багато недоліків організаційного та методичного характеру: обмеження фінансування; скорочення термінів навчання та обсягу навчальних годин; недостатня підготовленість фахівців до вдосконалення своєї професійної майстерності на основі творчого засвоєння дисциплін; переважання лекційних форм навчання та ін. [1; 2; 8]. Окрім того, існуючі навчальні програми не враховують рівень професійної майстерності фахівця, стаж роботи, індивідуальні потреби та запити головних учасників цього процесу (слухачів) [4; 9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові дослідження з проблем післядипломної фізкультурної освіти найчастіше стосуються педагогічних, управлінських, організаційних аспектів (Карга полов Е. П., 1992; Змеєв С. І., 1995; Агеев В. У., Евсеїв С. П., 1997; Colin N. Power, 1999; Лисенко І., 2002; Лосін Б. Є., 2003; Воробйов М. І., Мічуда Ю. П., 2004; Калашников Д. Г., 2005 та ін.). Значна частина досліджень, носить локальний характер і їх систематизація ускладнена. Часто автори не приховують того факту, що дослідження виявили більше проблем, ніж могли їх вирішити. Це підтверджує актуальність нашого дослідження.

Мета роботи – вивчити сучасний стан освітнього процесу підвищення кваліфікації тренерів дитячо-юнацьких команд з футболу та запропонувати підходи щодо його вдосконалення.

Методи та організація дослідження. Для досягнення мети дослідження використано такі методи:

- теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної літератури;
- соціологічне опитування (анкетування);
- методи математичної статистики.

Сучасний стан та тенденції розвитку післядипломної освіти та підвищення кваліфікації фізкультурних кадрів вивчалися на основі аналізу літературних джерел, матеріалів інформаційної системи «Інтернет» та законодавчих і програмно-нормативних документів, серед яких і міжнародний нормативний документ – «Конвенції УЄФА про взаємне визнання тренерських кваліфікацій», який регламентує освіту тренерів з футболу всіх країн членів Союзу європейських футбольних асоціацій. До цього моменту до Конвенції приєдналися 53 асоціації УЄФА.

З метою вивчення відношення тренерів до процесу підвищення професійної кваліфікації, виявлення оптимальних форм і методів організації та проведення навчального процесу, змісту навчальних програм було проведено анкетування. Для проведення опитування нами були розроблені анкети для двох груп респондентів: одна – для тренерів, друга – для експертів.

У ході дослідження було опитано 111 тренерів дитячо-юнацьких команд з футболу, представників 17 областей (західного, східного, південного, північного та центрального регіонів України). Стаж роботи респондентів – від 2 до 48 років. Опитування проводилось на курсах підвищення кваліфікації за програмою «В» – диплому УЄФА (в 2002 році Федерація футболу України вступила в «Конвенцію УЄФА про взаємне визнання тренерських кваліфікацій» та отримала право проводити такі освітні курси).

Група експертів була сформована з п'яти осіб. До її складу увійшли два заслужені тренери України, старший тренер національної юнацької збірної України з футболу та два провідні фахівці вітчизняного футболу. Стаж роботи всіх експертів – понад 20 років. Усі експерти навчалися на освітніх курсах та отримали «В» – і «А» – дипломи УЄФА.

Результати дослідження та їх обговорення. Вивчення літературних джерел [4, 7] дозволило виявити, що основними причинами, які перешкоджали систематичному підвищенню кваліфікації тренерів (за роки становлення незалежної української держави) були наступні:

- багаторазова реорганізація органів державної влади (в тому числі й галузі «Фізичне виховання і спорт»);
- недостатня увага з боку держави, відсутність фінансування системи підвищення кваліфікації;
- відсутність правових норм, які регламентують обов'язковість та періодичність підвищення кваліфікації;
- відсутність мотивації фахівців до підвищення професійної кваліфікації.

Опитування тренерів дитячо-юнацьких команд дозволило виявити, доволі таки, невітшній факт – чи то внаслідок вище перелічених причин, чи інших, значна частина тренерів дитячо-юнацьких команд з футболу (40 %) за час роботи, не підвищувала професійну кваліфікацію. Хоча всі без винятку тренери та експерти вважають, що підвищувати професійну кваліфікацію необхідно постійно.

Думка тренерів, щодо запитання "з якою періодичністю тренер повинен підвищувати кваліфікацію" є досить варіативною: 50 % з них вважають, що підвищувати кваліфікацію необхідно кожних 5 років, 28 % – з періодичністю менше 5-ти років, 5 % – з періодичністю більше 5-ти років. 17 % тренерів вважають, що підвищувати свою кваліфікацію необхідно тоді, коли вони відчують в цьому необхідність. Думки експертів також поділились. 80 % з них вважає, що підвищувати кваліфікацію потрібно з періодичністю менше 5 років, а 20 % з періодичністю 5 років.

Нами була з'ясована думка тренерів щодо ефективності форм підвищення кваліфікації. З цією метою, тренерам з футболу та експертам було запропоновано проранжувати за вагомістю 7 основних форм підвищення кваліфікації, які використовують в галузі «Фізичне виховання і спорт» [6] (Табл. 1).

Аналізуючи отримані дані, можна побачити, що і тренери, і експерти вважають курси підвищення кваліфікації та стажування найефективнішими формами підвищення кваліфікації. Науково-дослідна діяльність та самоосвіта, на думку тренерів, займають останнє місце за критерієм ефективності. Водночас, експерти саме цим компонентам надають одне з провідних місць в процесі підвищення кваліфікації.

Таблиця 1

Ефективність основних форм підвищення кваліфікації (за рангом)

Організаційні форми підвищення кваліфікації	Власні дослідження		Результати дослідження Лосіна Б. Е., 2001
	думка тренерів	думка експертів	
Курси підвищення кваліфікації	2	1	1
Стажування	1	2	2
Семінари	3	5	3
Наради	4	6	5
Науково-практичні конференції	5	7	4
Науково-дослідна діяльність	7	4	6
Самоосвіта	6	3	7

У одному із запитань анкети, тренерам було запропоновано оцінити рівень основних складових власних професійних знань (за 5-бальною шкалою). Експерти оцінювали важливість цих знань в професійній діяльності тренера дитячо-юнацьких команд з футболу (за 5-бальною шкалою, вищий бал відповідає більшій важливості). У таблиці 2 наведені узагальнені дані самооцінки розділів професійних знань та їх важливість в професійній діяльності тренера дитячо-юнацьких команд з футболу.

Середнє значення узагальнених самооцінок з основних розділів професійних знань становить 3,66. Кожний розділ професійних знань включав окремі складові. Результати оцінювання окремої складової подані в балах, як середнє значення самооцінок усіх респондентів. Встановлено, що суб'єктивно тренери достатньо добре володіють знаннями з наступних складових:

- основні види підготовки: технічна (4,2), тактична (3,9), фізична (4,0) та психологічна (3,8);
- методи, засоби і основні принципи організації навчально-тренувальної роботи з дитячо-юнацькими командами (4,0);
- проведення розминки в навчально-тренувальному процесі (4,1);
- відбір юних футболістів (4,0);
- гігієнічних основ спортивного тренування (3,9);
- травматизм в футболі, заходи його попередження та профілактики (3,9);
- вікові особливості дитячо-юнацького організму (3,8).

Значний брак знань тренери відчувають з закордонного досвіду навчально-тренувального процесу юних футболістів (2, 3), фізіологічних основ спортивного тренування юних футболістів (3, 4), основ планування, управління в процесі підготовки дитячо-юнацьких команд (3, 5), моделювання та прогнозування підготовленості футболістів (3,5).

Експерти вважають, що для тренера дитячо-юнацьких команд вкрай необхідні знання загальної теорії і методики підготовки юного футболіста (5 балів): етапи підготовки, планування і побудова програм, закордонний довід, технічна, тактична, фізична, психологічна підготовки та ін.

На запитання «з яких складових професійних знань, Ви б хотіли отримати більше інформації», тренери найчастіше виділяли наступні:

- тактична підготовка дитячо-юнацьких команд (37 %);
- закордонний досвід проведення навчально-тренувальних занять (29 %);

- технічна підготовка юних футболістів (27 %);
- психологічна підготовка в навчально-тренувальному процесі (21 %);
- використання засобів відновлення в тренувальному процесі (16,5 %).

Таблиця 2

**Самооцінка розділів професійних знань та їх важливість
в професійній діяльності тренера дитячо-юнацьких команд з футболу**

№ п/п	Розділів професійних знань	Самооцінка тренерів (в балах)			Важливість (думка експертів, в балах)
		χ	$S\chi$	m	
1	Основи сучасної системи підготовки юного футболіста (технічна, тактична, фізична, психологічна підготовки і ін.)	4,0	0,59	0,075	5
2	Структура і методика побудови процесу підготовки (етапи підготовки, планування і побудова програм, закордонний довід і ін.)	3,5	0,61	0,078	5
3	Відбір, орієнтація, управління, контроль, моделювання і прогнозування в навчально-тренувальному процесі з дитячо-юнацькими командами і ін.	3,7	0,60	0,077	4,5
4	Позатренувальні та позазмагальні чинники в системі підготовки юних футболістів (гігієна, харчування, травматизм, засоби відновлення, менеджмент і ін.)	3,5	0,68	0,087	4
5	Правила гри, принципи чесної гри і ін.	3,6	0,61	0,078	4

Примітка: χ – середнє арифметичне; $S\chi$ – середнє квадратичне відхилення, m – стандартна похибка. Узгодженість думок добра (коефіцієнт узгодженості, за методом Кендела, $W = 0,82$).

Аналіз отриманих даних, дав можливість стверджувати, що потреба в конкретних знаннях змінюється в залежності від стажу роботи тренера, що відображено в таблиці 3.

Узагальнюючи отримані дані, можна відмітити, що зі стажем, коло знань, які тренери хочуть отримати в процесі навчання звужується і конкретизується. Так, молоді спеціалісти (стаж до 5-років) відчують потребу у всіх без винятку розділах професійних знань, практично не виділяючи важливіших. В фахівців з стажем роботи від 5 і до 20 років, отримання знань конкретизується і можна побачити певну спрямованість інтересу до окремих розділів знань. Тренери з стажем роботи понад 20 років, чітко домінують необхідні їм знання.

Наші дослідження підтвердились і даними Лисенко І. С. [4], яка, відстежуючи зміни факторів-причин та мотивів навчання фізкультурних кадрів в післядипломній освіті, запропонувала поділ професійного становлення фахівця на три етапи: I етап – до 5 років після отримання вищої освіти; II етап – від 5 до 14 років трудової діяльності та III етап – від 15 років. Автор зазначив, що визначальними мотивами для фахівців з стажем роботи до 5 років стали ріст професійної кар'єри та розширення світогляду. На другому етапі становлення переважають професійні мотиви: розвиток професійних здібностей, ліквідація недоліків професійних знань. На третьому етапі – мотиви професійного вдосконалення та потреба фахівців в коняретизації необхідних знань.

Таким чином, узагальнюючи дослідження Лисенко І. С. та власні дослідження можна говорити про об'єктивність поділу професійного розвитку на етапи. Така тенденція підтверджується як і в мотиваційній стороні (дослідження Лисенко, 2001 р.), так і в змінах потреб

до вдосконалення основних професійних знань (власні дослідження). Очевидно, доцільно враховувати цю етапність при побудові навчальних планів, визначенні змісту навчальних програм, виборі форм підвищення кваліфікації.

Таблиця 3

**Динаміка змін необхідності основних розділів професійних знань
в залежності від стажу роботи (у %)**

Розділи професійних знань	Стаж роботи, роки				
	≤ 5	6-10	11-15	16-20	> 20
Основи сучасної системи підготовки юного футболіста (технічна, тактична, фізична, психологічна підготовки і ін.)	25	34,8	34,6	38,7	42,4
Структура і методика побудови процесу підготовки (етапи підготовки, планування і побудова програм, закордонний довід і ін.)	16,5	15	16	15	12,9
Відбір, орієнтація, управління, контроль, моделювання і прогнозування в навчально-тренувальному процесі з дитячо-юнацькими командами і ін.	20,2	18,6	20	19,4	10,3
Позатренувальні та позазмагальні чинники в системі підготовки юних футболістів (гігієна, харчування, травматизм, засоби відновлення, менеджмент і ін.)	21,7	11,6	10	12,5	12
Правила гри, принципи чесної гри і ін.	10,6	7,8	6,8	7,5	12

Висновок

Сучасні тенденції розвитку освіти, які спрямовані на створення умов для розвитку особистості та її творчої реалізації не відображаються в освітньому процесі підвищення кваліфікації тренерів дитячо-юнацьких команд з футболу.

Опитування фахівців та дані отримані з літературних джерел дозволяють зробити висновок про етапність професійного становлення фахівців, що є передумовою диференціації освітнього процесу підвищення кваліфікації, вибір оптимальних організаційних форм, визначенні змісту навчальних планів та програм.

Мотиви професійного вдосконалення, потреби та запити слухачів змінюються та конкретизуються, в залежності від стажу роботи тренерів. Врахування спрямованості інтересів та потреб слухачів в процесі навчання, сприятиме не тільки формуванню активної позиції в освітньому процесі, а й ефективності цілісного процесу підвищення кваліфікації.

Встановлено, що тренери дитячо-юнацьких команд з футболу ототожнюють процес підвищення кваліфікації з організованими формами (курси, стажування) та недооцінюють самоосвіту і науково-дослідну діяльність.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні моделі курсів підвищення кваліфікації тренерів дитячо-юнацьких команд з футболу на основі диференційованого підходу та її експериментальній перевірці.

Список літератури

1. *Артубалевская В. В.* Курсовая подготовка педагога, как систематизирующий фактор их непрерывного повышения квалификации : автореф. дис. ... канд. пед. Наук : спец. 13.00.04 / В. В. Артубалевская. – СПб., 1993. – 23 с.

2. *Беляева В. В.* Индивидуализация профессионального совершенствования специалистов по физической культуре и спорту / В. В. Беляева, Ю. В. Борисов // Физическая культура. – 1998. – № 4. – С. 68-72.
3. Законодавство України про освіту в контексті євро інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://osvita-ua.net/school/theory/1042>.
4. *Лисенко І. С.* Соціально-педагогічні аспекти організації післядипломної освіти фахівців фізичного виховання і спорту : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фіз. культура, фіз. виховання різних груп населення» / І. А. Лисенко. – К., 2001. – 22 с.
5. *Лосин Б. Е.* Педагогическая эффективность повышения квалификации специалистов по физической культуре и спорту : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.01.04 / Б. Е. Лосин. – СПб., 2001. – 40 с.
6. *Лосин Е. Б.* Отношение специалистов по физической культуре и спорту к проблеме повышения своей профессиональной квалификации / Е. Б. Лосин // Теория и практика физической культуры. – 2001. – № 12. – С. 47 – 48.
7. Передумови та шляхи реформування сучасної системи післядипломної освіти фахівців з фізичного виховання і спорту в Україні [Електронний ресурс] / М. І. Воробйов, Ю. П. Мічуда // Спорт-сталкер. – 2004. – Режим доступу до журн.: <http://sportstalker.org>.
8. *Чернов К. Л.* Организационно-деятельностная структура системы повышения квалификации работников сферы физической культуры и спорта / К. Л. Чернов, В. К. Кузнецов, Ю. А. Каширцев // Теория и практика физической культуры. – 1993. – № 7. – С. 36 – 39.
9. *Шиян О.* Чинники формування пріоритетів у післядипломній фізкультурній освіті / О. Шиян, Т. Прокопів, І. Турчик // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2002. – № 2-3. – С. 98 – 100.

СОСТОЯНИЕ ТА ПЕРСПЕКТИВЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ТРЕНЕРОВ ДЕТСКО-ЮНОШЕСКИХ КОМАНД ПО ФУТБОЛУ

Оксана НАГОРНЯК, Игорь ЛАПИЧАК

Львовский государственный университет физической культуры

Аннотация. Установлено, что в последипломном образовании тренеров применяются традиционные подходы (заимствованные из педагогики среднего и высшего образования), которые не учитывают уровень профессионального мастерства специалиста, стаж работы, потребности, и запросы специалиста. Предложено использование дифференцированного подхода к построению модели курсов повышения квалификации для этой категории специалистов.

Ключевые слова: последипломное образование тренеров, повышения квалификации, дифференцированный подход, организационные формы, учебные программы.

**THE STATE AND PROSPECTS OF QUALIFICATION PERFECTION
OF CHILDREN AND YOUTH TEAMS' FOOTBALL COACHES**

Oksana NAGORNIAK, Ihor LAPYCHAK

Lviv State University of Physical Culture

Abstract. The analysis of the scientific and methodical sources showed that in the postgraduate education of trainers the traditional approaches have been used (borrowed from the curriculum of the secondary and higher educational system) which do not take into consideration the needs of the specialist. The use of the differential approach in modeling the postgraduate education for this category of specialists has been introduced.

Key words: postgraduate education of trainers, differential approach, organizational forms, curriculum, improvement of professional skill.